

UNIVERSITATEA CONTEMPORANĂ ÎNTRE LIBERTATE ACADEMICĂ ȘI RESPONSABILITĂȚI SOCIETALE

Comunitatea academică și științifică din Republica Moldova se află în așteptarea adoptării unei noi Legi a învățământului sau Cod Educațional. În legătură cu apropiatul eveniment ținem să elucidăm unele aspecte din experiența internațională cu referire la sistemele de învățământ superior, și în special, la cele din Europa Occidentală, SUA, America Latină ș.a.

Actualmente instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova sunt implicate în procesul de reformare conform Actului de la Bologna. Astfel, sunt puse în joc obiectivele centrelor universitare, sistemul lor de organizare, guvernare, bazele financiare, procesele de lucru, și rolului lor în societate. Și totuși, se fac auzite opiniile ce afirmă că timpul autonomiei „Republicii intelectualilor” a trecut deja. Necesitatea reformelor se bazează pe acuzația că există o criză a **performanțelor**, o non-responsabilizare a universității față de necesitățile societale și o non-garanție a excelenței academice. Universitatea este acuzată de faptul că devine o povară pentru bugetul public și că nu dă dovadă de flexibilitate. În același timp, mulți cred că problemele rezidă în succesele universității însăși. Universitatea nu a atras niciodată atâtia studenți și resurse, și niciodată nu a fost responsabilizată cu atâtea sarcini și obiective ca în societatea post-industrială. Rezultatele așteptate din partea universității sunt și ele foarte pretențioase. Universitatea posedă cunoștințe și talente care pot conveni unei multitudini de obiective cu acea condiție ca universitatea să se debaraseze de structurile sale demodate.

Schimbarea la față. În SUA începând cu anii 40 ai sec.XX învățământul superior capătă un caracter de masă, transformându-se din învățământ al elitei sociale și politice în învățământ accesibil pentru toți. Valul “masificării” învățământului superior în Europa vine în anii 70 ai sec.XX. Fenomenul se datorează din plin democratizării crescânde a societăților.

Masificarea și accesibilitatea. Numărul studenților a crescut spectaculos: Chili (15 mln pop.): 1978 – 131 000 studenți; 1988 – 235 000 studenți; anii 2000 – 311 000 studenți (**2,7%**); SUA (300 mln pop.): 1978 – 11 mln st.; 1988 – 13 mln st.; anii 2000 – 14 mln.studenți (**4,72%**); Tunis (9,6 mln pop): anii 50 – 2000 st.; în prezent – 100 000 studenți (**1,04%**); Franța (63 mln pop): 2,2 mln studenți în 2004 (**3,49%**); RM (4 mln pop): 115 000 studenți în 2005 (**2,87%**). În cadrul ultimei declarații de bază pregătită de către AIU (Asociația Internațională a Universităților), și anume, *Declarația cu privire la instituțiile de învățământ superior în lume*, stipulează că „*Învățământul superior dincolo de frontiere trebuie să fie accesibil atât pentru studenții care dispun de mijloace financiare, cât și pentru studenții calificați care au nevoie de resurse financiare*”. Recunoscând că nici pe departe soluționată și tratată adecvat, problema accesului la învățământul superior rămâne a fi de o importanță crucială pentru o dezvoltare de succes a unei societăți bazate pe cunoaștere și cercetare, deziderat de bază al Procesului de la Bologna.

Accesul la studii universitare. Un studiu internațional a identificat patru modalități cheie cu ajutorul cărora guvernele naționale și federale caută să amelioreze accesul și reușita academică a studenților. Implicarea guvernelor poate să cuprindă

programele naționale precum *Trio* în SUA și *Aimhigher* în Marea Britanie, care oferă diverse programe de activități pentru a susține și a ajuta studenții reprezentanți ai tuturor păturilor sociale. O altă abordare constă în a *încuraja instituțiile de a recruta și a menține studenții*. Spre exemplu în Irlanda, o finanțare specială este acordată responsabililor de admitere pentru a efectua promovări instituționale externe și interne, pentru a ameliora accesul și reușita studenților. În Australia și Marea Britanie guvernele naționale oferă finanțări instituțiilor pentru ca acestea din urmă să accepte un număr mai mare de studenți.

Pentru a satisface necesitățile studenților, guvernele pot de asemenea să lanseze și să promoveze la absolvire acte de studii diverse, ba chiar să fondeze noi instituții. De exemplu în Anglia, au fost elaborate de doi ani Fundații *Degrees* cu scopul de a ajuta și a lărgi participarea la studii a tinerilor proveniți din păturile defavorizate. Iar în Suedia au fost create instituții noi în cadrul regiunilor, unde se înregistra o rată minimă de participare în recrutarea studenților din sfera muncitorilor.

În alte țări există instituții specializate, destinate handicapaților. Programul francez al Convențiilor Educației Prioritare (CEP), a fost creat în 2001, ca rezultat al constatării unei diferențieri sociale și culturale majore în Franța. Acest program s-a concretizat într-un parteneriat puternic între o instituție de învățământ superior, și liceele din zonele defavorizate, unde rata șomajului este cu 80% mai mare în raport cu media națională. Drept alt exemplu poate servi China. În 1978 învățământul superior s-a dezvoltat foarte repede, deoarece țara a început să implementeze politici noi de reforme naționale și s-a deschis lumii exterioare. Legea Educației și cea a Învățământului superior stipulează dreptul cetățenilor la învățământ superior, studenții din cercurile sociale defavorizate beneficiind de susținere financiară din partea statului. China a mers pe calea deschiderii centrelor universitare în toate colțurile țării, asigurând astfel accesul cât mai larg al populației la studii superioare.

Desigur, exemplul cel mai elocvent în promovarea învățământului superior îl constituie cel al Japoniei, unde 98% din populație are studii superioare.

Într-o lume din ce în ce mai competitivă, *procentajul populației unei țări care a beneficiat de învățământul superior devine un factor crucial al puterii economice*. Recunoaștem că învățământul superior *ar trebui să fie disponibil pentru toți cei care pot să profite de el pentru un uz profesional sau personal*. Este necesar de a lărgi orizontul învățământului superior pe cât e posibil. Oportunitățile în creștere a noilor tehnologii de informare și comunicare joacă un rol considerabil în realizarea acestui obiectiv.

Noile provocări. Universitățile se văd nevoite să conteste preponderența științei care cedează locul, după spusele sociologului german **Ulrich Beck**, "*societăii riscurilor*", în care riscurile mediului ambiant cresc mai rapid decât beneficiile progresului social și tehnic. *Valorile clasicismului universitar de sorginte ideală cedează locul materialismului și pragmatismului societății post-industriale*. Reformele învățământului superior nu au fost motivate doar de criza de performanță și procesele sectoriale. Re-gândirea și re-organizarea universității în ultimii 20-30 de ani face parte din transformările mai largi ale raporturilor între instituțiile sociale, în condițiile cărora încrederea în relațiile de piață și proprietatea privată au crescut, iar logica și vocabularul comercial au pus stăpânire pe sferile instituționale.

Interpretări. Există o deosebire fundamentală între a considera universitatea un **instrument** și a o considera ca **instituție**. O perspectivă instrumentală reprezintă universitatea ca un mecanism structurat ce permite executarea eficace a unor priorități predefinite, în acest caz, orice schimbare presupune un calcul continuu al beneficiilor și costurilor relative. O perspectivă instituțională descrie universitatea ca un ansamblu durabil de reguli constitutive, axate pe structuri de expresie și de resurse prescrise. Structurile de expresie explică și justifică codurile de conduită, determinând direcția conduitei, iar structurile de resurse întăresc actanții și îi fac mai capabili de a acționa în conformitate cu regulile trasate.

Definiții. În calitate de entitate meritocrată universitatea este o comunitate de erudiți, de cele mai deseori, o instituție veche. Identitatea morală a universității și înțelegerea în sine integrată se bazează pe angajamentul învățării și cercetării, erudiției și căutării adevărului, indiferent de aplicabilitatea imediată, priorități politice sau beneficii economice, chiar dacă ideile sunt controversate sau non-populare. Universitatea este menită să servească societatea în ansamblu și nu unele părți ale ei, care pot să o finanțeze sau să-i acorde facilități.

Universitatea și societatea. Universitarii sunt gardienii principiilor constitutive ale universității. Autonomia Universității în raport cu guvernarea și grupurile sociale puternice este justificată prin ipoteza că pierderea libertăților intelectuale ar prejudicia fundamentul cunoașterea în societate. Oare reformele fortifică aceste idealuri? În anii 60 universitatea a fost contestată de viziunile democrației reprezentative. Reformele au fost declanșate de revoltele studențești, de climatul anti-capitalist, anti-imperialist, de necesitatea în justiție socială. Reformele actuale sunt realizate în albia idealurilor economiei neo-clasice și a inițiativelor private.

Comercializarea universității. Abdicarea guvernărilor în fața piețelor a făcut din universitate o întreprindere economică ce operează pe piețe competitive. Cercetarea și învățământul superior sunt concepute drept produse, bunuri. Competiția și căutarea avantajelor individuale au devenit procese-cheie în sistemele contemporane de învățământ superior. Studenții, universitarii, finanțatorii aleg în baza universităților alternativele unor preferințe individuale. Universitatea furnizează cercetări și învățământ care pot să-i aducă profit, iar cantitatea, calitatea și prețul sunt determinate de piață.

Noi tentații. Societatea postindustrială a făcut ca universitățile, întru asigurarea stabilității și întru asigurarea succesului misiunilor lor, navigând într-o lume comercială, sunt în căutarea investițiilor acționarilor și funcționează conform unui model comercial cu un consiliu de administrare redus, angajează experți financiari și comerciali, își asigură o gestionare profesională solidă, angajează responsabili, misiunile cărora sunt identice cu cele ale unui șef de întreprindere. O altă perspectivă de reformare a universităților este reforma determinată de restructurarea sectorului public de către guvernare. Conform acestei perspective, universitatea trebuie să servească obiectivelor guvernării și ea este evaluată în termeni de eficacitate și de competență. Reformele sunt gestionate din perspectiva priorităților guvernamentale. Aceste două perspective, comercială și guvernamentală, par să fuzioneze, să se completeze și nu să se opună. Învățământul superior vine să ocupe în societatea postindustrială un loc important pe agenda politică în calitate de instrument de realizare a bogăției și a competitivității

economice în mediul unei economii bazate pe cunoaștere și cercetare.

Guvernele europene, sunt ele gata să facă față reformelor? Respectă ele oare autonomia universitară și libertățile academice? Majoritatea guvernelor europene, orientate cu preponderență spre produsul finit, cer rezultate măsurabile, o contabilitate riguroasă și au favorizat o veritabilă explozie a auditului și supravegherii. Această stare de lucruri a generat multiplicarea producătorilor de norme și a agențiilor de acreditare. Ultimii furnizează informații pe piață. Expansiunea standardizărilor în calitate de stil de reglementare ilustrează dificultățile pe care le întâmpină universitatea luată aparte în căutarea soluțiilor pertinente.

Finanțarea. Regimurile de finanțare a universităților diferă și ele. În SUA și Australia finanțarea publică a învățământului, inclusiv a celui privat, variază de la 50% la 70% în funcție de anul bugetar, iar învățământul superior se caracterizează printr-o „comercializare” puternică, ce face ca universitățile să se implice în procese de generare a profiturilor. Finanțarea publică a universităților europene este aproximativ de 65%. În țările asiatice, mai ales în Coreea de Sud și China, finanțarea învățământului superior și a cercetării a crescut considerabil. Același fenomen se atestă în America Latină și regiunea Pacificului în ultimii ani. Totuși, ponderea acestei finanțări este de 1% din volumul dezvoltării economice a regiunii. În Suedia, de exemplu, finanțarea universităților se efectuează în baza numărului de studenți înmatriculați la studii, suma finanțării este direct proporțională cu numărul studenților înmatriculați: cu cât mai mulți studenți se înscriu la studii, cu atât mai solidă este finanțarea universităților de către stat. Pe când în Marea Britanie, de exemplu, finanțarea universităților se realizează în baza raitingului anual al centrelor universitare.

Semne de întrebare. Reforma Procesului de la Bologna cere re-orientarea universităților spre piața forței de muncă și fundamentarea procesului de pregătire a specialiștilor în baza competențelor. Această dinamică ridică problema viitoarei organizări interne a universității și a locului ei într-o formațiune societală mai vastă: **ce fel de universități ne trebuie în mileniul trei și pentru ce fel de societate?**

Recent am participat la reuniunea Comitetului Director pentru Învățământ Superior și Cercetare (CDESR – sigla franceză) care a avut loc la Consiliul Europei, Strasbourg, Franța, 21-22 septembrie, reuniune în cadrul căreia au fost punctate rezultatele tuturor activităților în domeniul învățământului superior la nivel european în anul 2005-2006, activități, pe marginea cărora au fost aprobate 19 documente – rezoluții, recomandări etc. Bilanțul activităților este unul pozitiv – problemele majore legate de reformarea sistemului învățământului superior european au fost corect și, deseori, concomitent, identificate, puse în dezbatere în cadrul forurilor europene, atât de CDESR, cât și de alte organizații precum EUA (Asociația universităților Europene), IAU (Asociația Internațională a Universităților, EURASHE (Asociația Europeană a Instituțiilor în Învățământul Superior), ESIB (Uniunea Europeană a Studenților Europeni) ș.a. În pofida acestor sincronizări teoretico-fenomenologice, unii raportori au formulat aceeași întrebare, menționată mai sus: **ce fel de universități ne trebuie în mileniul trei și pentru ce fel de societate?**

Deci, frământările ce țin de restructurarea sistemului învățământului superior de ordin organizatoric, strategic, procesual, frământări ce preocupă universitarii din

Republica Moldova, constituie și subiectul următoarelor activități programate în cadrul Consiliului Europei în anul 2006-2007. Toate recomandările adoptate de CDESR sunt de o importanță majoră, vom menționa câteva din ele: **Recomandarea No1762 a Asambleei Parlamentare Europene referitor la Libertatea academică și autonomia universităților**, *Recomandarea Forumului Consiliului Europei referitor la Legitimitatea Asigurării Calității în Învățământul Superior*, *Recomandarea Forumului Consiliului Europei referitor la Responsabilitatea Învățământului Superior pentru o Cultură Democratică*, *recomandarea Forumului Consiliului Europei referitor la Responsabilitatea Publică pentru Învățământul Superior și Cercetare* ș.a. Textul primei recomandări, ce ține de libertatea academică și autonomia universitară, merită să fie adus la cunoștința tuturor universitarilor. Această recomandare se bazează pe textul **Magna Charta Universitatum**, document adoptat și semnat în 1988 de mai multe universități, care au participat la aniversarea a 900 ani ai Universității din Bologna, Italia. Voi cita doar unele pasaje din această recomandare, care elucidează noțiunea de libertate academică, articolul 4: *„În conformitate cu Magna Charta Universitatum Asambleea reafirmă dreptul universităților la autonomie și libertate academică, drept care include principiile următoare:*

- *Libertatea academică în cercetare și în învățământ, percepută ca libertatea exprimării și acțiunii, libertatea de a comunica informații și libertatea de a căuta și de a difuza fără restricții cunoașterea și adevărul;*
- *Autonomia instituțională a universităților trebuie să facă față angajamentul independent în raport cu misiunea lor culturală și socială tradițională, foarte importantă și astăzi, printr-o politică de îmbogățire a cunoștințelor, o bună guvernare și o gestionare eficace;*
- *Istoria a demonstrat că prejudicierea libertății academice și a autonomiei universitare au adus la regres în aspect intelectual, și, prin urmare, la o stagnare economică și socială;*
- *Totuși, universitățile ar putea plăti costuri și pierderi importante dacă s-ar izola în „turnul de fildeș” și nu ar reacționa la evoluția necesităților societății, în serviciul cărora ele trebuie să se afle, contribuind la dezvoltarea și formarea lor; universitățile trebuie să fie suficient de aproape de societate pentru a contribui la soluționarea problemelor fundamentale, dar trebuie să păstreze o anumită distanță critică și o abordare vizionară pentru un termen mai îndelungat.”*

Ideea fundamentală a principiului libertății academice și autonomiei universitare rezidă în **responsabilitatea** ei față de societate, exprimată prin responsabilitatea față de studenții ei (beneficiarii serviciilor universitare), viitorii specialiști, articolul 6: *„Libertățile academice trebuie să fie însoțite de o contra-parte inevitabilă: responsabilitatea socială și culturală a universităților și obligația lor de a-și prezenta darea de seamă atât în fața publicului larg, cât și în raport cu propria lor misiune.”* Despre libertatea academică și autonomia instituțională se vorbește mult în societatea europeană, însă, ne mai întrebăm, sunt oare universitățile noastre cu adevărat autonome? Nu tinde oare „societatea controlului” care se instaurează cu obstinație să priveze universitățile de libertățile ei academice consfințite de tradițiile

seculare? În articolul 7 al Recomandării Asambleei Parlamentare Europene găsim și o formulare de care ar trebui să țină cont guvernele europene: *„Dacă e adevărat că libertățile cercetătorilor, universitarilor în sensul larg al cuvântului și autonomia instituțională a universităților necesită o reajustare la realitățile contemporane, apoi aceste principii ar trebui în egală măsură să fie reafirmate prin **LEGE**, și, dacă e posibil, prin **CONSTITUȚIE**.”* Trei dimensiuni, trei axe definitorii îi pot asigura universității contemporane o dezvoltare durabilă în strictă conformitate cu idealurile umaniste, cităm din articolul 11: *„**Obligația de a-și da darea de seamă, transparența și asigurarea calității sunt condițiile prealabile pentru recunoașterea libertății academice și a autonomiei instituționale a universităților. Doar un asemenea contract între societate și universități poate permite celor din urmă să aducă un aport societății prin intermediul liberei alegeri a mijloacelor de realizare a misiunii lor, să joace un rol activ, adică, nu doar să se limiteze în a reacționa la schimbări, ci și să fie unul din actanții care își asumă inițiativa de a angaja și a însoți evoluțiile dorite.**”*

Aplicarea principiilor libertății academice și autonomiei universitare în realitățile Republicii Moldova necesită eforturi susținute atât din partea comunității universitarilor, cât și din partea autorităților de resort. Noul proiect de Lege a învățământului consacră articolul 13 acestei probleme, articol inserat cu titlul „Autonomia și responsabilitățile instituției de învățământ superior”: *„(1) Autonomia universitară se manifestă în libertatea de decizie a instituției de învățământ superior față de organizațiile statale sau politice în probleme care privesc structura instituției, conceperea și desfășurarea activității de învățământ de cercetare, administrativă, financiară, precum și raporturile ei cu instituțiile similare din țară și din străinătate.”* Următoarele puncte ale articolului 13 explică, în opinia noastră, insuficient, ceea ce presupune autonomia universitaă: *„Statul și instituțiile de învățământ superior vor asigura un echilibru între nivelul de autonomie de care se bucură ultimele și obligația de a face publice și transparente modalitățile în care ele sunt dirijate. în acest scop instituțiile de învățământ superior:*

- a) informează societatea despre misiunea educativă a instituției;*
- b) asigură atingerea unor obiective de calitate și excelență în activitatea de învățământ și cercetare, apăra integritatea proprie contra oricăror ingerințe incompatibile cu vocația lor academică;*
- c) apăra activ libertățile academice și drepturile fundamentale ale persoanei;*
- d) oferă o educație de nivel înalt unui număr cât mai mare de persoane care posedă aptitudinile și pregătirea inițială necesară.”*

În opinia noastră acest articol poate fi dezvoltat și completat în lumina Recomandării 1762 a Asambleei Parlamentare Europene. Textul articolului din viitoarea Lege a învățământului ar trebui să conțină clar sintagma (**propunerea noastră**) *”Instituțiile de învățământ superior au dreptul la autonomia universitară și libertatea academică”*. Pentru a evita ambiguitățile și multiplele interpretări în prezentul articol este necesar de a exclude tautologia *autonomie – libertate*, specificând că (**propunerea noastră**) *„instituțiile de învățământ superior beneficiază*

de autonomie față de organizațiile statale și politice și sunt libere să:

- *determine strategiile de dezvoltare, politicile și tacticele în domeniul învățământului superior și cercetării;*
- *determine structura internă instituțională;*
- *determine strategiile de guvernare și management instituțional;*
- *gestioneze propriile finanțe obținute din alocațiile bugetare și extrabugetare;*
- *planifice și să realizeze admiterea la studii în baza programelor curriculare universitare;*
- *inițieze noi programe de studii la cele trei cicluri universitare inclusiv în regim de co-diplomare;*
- *conceapă și să dezvolte curricula universitară la specialitățile existente;*
- *utilizeze geniul științific creator în scopurile dezvoltării universității și societății în ansamblu”.*

Articolul 24 al Proiectului de Lege a învățământului superior se referă la calitatea învățământului superior, în opinia noastră, necesită să fie completat, ținând cont de conținutul Recomandării Forumului Consiliului Europei referitor la Legitimitatea asigurării calității în învățământul superior, din 19-20 septembrie 2006. „*Calitatea învățământului*, se spune în această Recomandare, *este o responsabilitate comună atât a instituțiilor de învățământ superior, cât și a tuturor partenerilor sociali ai lor. Instituțiile universitare, profesorii și studenții ca și autoritățile publice trebuie să perceapă în continuare implementarea calității în Învățământul Superior drept un obiectiv primordial în procesul de învățare, predare și cercetare”.*

Pentru a concluziona, *exprimăm speranța că viitoarea Lege a Învățământului Superior va fi completată în conformitate cu toate documentele reglatoare ale Consiliului Europei*, căci tocmai acum este momentul propice de a asigura buna funcționare a sistemului învățământului superior din Republica Moldova în baza unei legislații europene, racordate la cerințele noilor provocări. Numai o astfel de armonizare – dintre baza legislativă și procesualitatea internă/societală a instituțiilor universitare – ne va permite să fim în viitorul apropiat parte componentă a Ariei Europene a Învățământului Superior (*European Higher Education Area*), spațiu ce urmează să fie creat către anul 2010.

Ana GUȚU
Prim-Vcerector ULIM
Dr., prof.univ.

